

Tibbiyotning oliy maqsadi – inson salomatligiga erishishdir

Ўзбекистонда sog'liqni saqlash Здравоохранение Узбекистана

Газета 1995 йил октябрь ойидан чиқа бошлаган • www.uzssgz.uz, uzss@yandex.ru • 2020 йил 16 октябрь • № 39 (1320)

ЖАҲОН МИНБАРИДА ЯНГРАГАН ОНА ТИЛИМ!

Жаҳонда Давлат тилига бўлган муносабат ҳақида расмий ҳужжатлар ва ОАВ, ижтимоий тармоқларда турли хил қарашлар, фикрлар ҳамда расмий муносабатлар билдирилмоқда. Маълумки, ҳар қандай давлатнинг, жумладан, Ўзбекистон учун ҳам давлат тараққиёти ва равангнинг асосларидан бири сифатида давлат тили (Ўзбек тили) ўта муҳим эканлиги инобатга олинган ва бу борада халқнинг инон-ихтиёри сифатида: “Биз аждодлардан авлодларга ўтиб келаётган бебаҳо бойликнинг ворислари сифатида она тилимизни асраб-авайлашимиз, уни бойитиш, нуфузини янада ошириш устида доимий ишлашимиз зарур. Айниқса, фундаментал фанлар, замонавий коммуникация ва ахборот технологиялари, соғлиқни сақлаш, банк-молия тизими каби ўта муҳим соҳаларда она тилимизнинг қўлланиш доирасини кенгайтириш, этимологик ва қиёсий лўғатлар нашр этиш, зарур атама ва иборалар, тушунча ва категорияларни ишлаб чиқиш, бир сўз билан айтганда, ўзбек тилини илмий асосда ҳар томонлама ривожлантириш миллий ўзликни, Ватан туйғусини англашдек эзгу мақсадларга хизмат қилиши шубҳасиз”дир.

Шу маънода бугунги кунда ўзбек тили дунёдаги қадимий ва бой тиллардан биридир. Давлат тили бўлган ўзбек тили халқимиз учун миллий ўзлик ва мустақил давлатчилик тимсоли, бебаҳо маънавий бойлик, мамлакатимизнинг сиёсий-ижтимоий, маънавий-маърифий ҳамда керак бўлса, иқтисодий тараққиётида ҳам гоят муҳим ўрин эгаллаб келаётган буюк миллий қадрият ҳамдир. Ўзбек тилининг ўзига хос нафосати, латофати ва мулоқотда нозик томонларгача қамраб олиш имкониятининг кенглиги туфайли

бугунги кунда халқаро миқёсдаги жамият тараққиёти ва ҳаётимизнинг барча жабҳаларида – давлат ва жамият бошқаруви, давлатлараро муносабатлар, илм-фан, таълим-тарбия, тиббиёт, маданият ва санъат, спорт ҳамда бошқа кўплаб соҳаларда кенг қўлланилмоқда. Ўзбек тили, асосан, Ўзбекистонда, шунингдек, қўшни Афғонистон, Тожикистон, Қирғизистон, Қозоғистон, Туркменистон республикаларида, Россия Федерацияси, Туркия, Саудия Арабистони, Хитойнинг Синьцзян мухтор райони, АҚШ, Германия ва бошқа бир қатор

мамлакатларида тарқалган. Бугунги кунда ўзбек тилида сўзлашувчиларнинг умумий сони тахминан 50 миллиондан ошироқ кишини ташкил этади. Манбаларнинг гувоҳлик беришича, XI-XII асрлардан эски туркий тилдан ажрала бошлаган эски ўзбек тили ўзининг тарихий тараққиёти давомида мураккаб этногенетик, этнолингвистик жараёнларни босиб ўтди. Ана шу этно-

генетик ва сиёсий-тарихий жараёнлар ўзбек тили тарихида маълум даражада из қолдирди.

Алишер Навоий, Захириддин Муҳаммад Бобур каби буюк шоир ва мутафаккирлар ўзлари ижод қилган тилни (Ўзбек тили) “туркий”, “турк”, “туркча” деб атаб, бу тилни бошқа туркий тиллардан алоҳида ажратиб кўрсатдилар. Эски ўзбек тили қадимги туркий ҳамда эски туркий тил-

нинг бевосита давоми ва ҳозирги ўзбек тилининг асоси ҳисобланади. Тарихий манбаларнинг гувоҳлик беришича, тахминан VI-VIII асрлардан бошланган мураккаб этнолингвистик жараён қоракхонийлар даврида қарлуқ-чигил-уйғур тил бирлигининг вужудга келишига замин яратди.

(Давоми 2-бетда).

Президент ташрифи

ОБОД ЮРТНИНГ БАХТЛИ ОДАМЛАРИ

Давлатимиз раҳбари Сирдарё вилоятининг Оқолтин туманидаги “Янги Тошкент” маҳалласини бориб кўрди. Президент Шавкат Мирзиёев қурилиш ва ободонлаштириш ишларини кўздан кечирди. Аҳоли билан суҳбатлашди. Маҳаллада “Нафис либослар” тикувчилик корхонаси ҳам таш-

кил этилди. Унда 50 нафардан зиёд хотин-қиз иш бошлади. Президентимиз улар билан суҳбатлашди.

– Хотин-қизларга эътиборни янада кучайтирамыз. Аёлни рози қилолсак, жамиятимиз файзли бўлади, ҳамма режаларимизни амалга ошира оламыз, – деди Шавкат Мирзиёев.

Корхона келгуси йили тўлиқ қувватга чиққач, йилига 500 минг дона маҳсулот ишлаб чиқарилади. Уларнинг бир қисмини экспорт қилиш режалаштирилган.

Давлатимиз раҳбари оилавий поликлиникага кириб, соғлиқни сақлаш ходимлари билан суҳбатлашди. Тиббиёт билан спорт ҳамоҳанглигини кучайтириб, одамларни соғлом турмуш тарзига одатлантириш, аҳолининг умрини узайтириш масалалари юзасидан сўз юритилди.

– Кўп юриш билан тўғри ов-

қатланиш маданиятини йўлга қўйиб олсак, тиббиётдаги 30-40 фоиз масалани ҳал қилган бўламиз, – деди Шавкат Мирзиёев.

Бу борадаги тарғиботни кенгайтириш, рағбатлантириш механизмларини ишлаб чиқиш бўйича кўрсатмалар берилди.

Ў.А.

ЮРТИМИЗДА ПАНДЕМИЯ БИЛАН БОҒЛИҚ МАНЗАРНИ БАҲОЛАШ УЧУН ПРОФЕССИОНАЛ ТИББИЙ БИЛИМ БЎЛИШИ КЕРАК

Мамлакатимизда аҳолининг коронавирус билан касалланиш ҳолатларини аниқлашда инфекцияга қарши ҳосил бўлган антитаначаларни аниқлаш ҳамда антиген экспресс тест усуллари қўлланилмоқда. Лекин коронавирус инфекциясига ташхис қўйиш учун ушбу таҳлиллар ёрдамчи таҳлил усуллари сифатида ишлатилишини унутмаслик керак. Якуний ташхис қўйишда “олтин қоида” сифатида полимер занжирли реакция (ПЗР) махсус лаборатория таҳлил натижалари тан олинади. Шунинг учун ҳам статистик маълумотларда фақатгина ПЗР усулида тасдиқланган мусбат натижалар ҳисобга ўтади.

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти тавсиялари асосида коронавирус касаллигига ташхис қўйишда “гумон қилинган” ҳамда касаллик “тасдиқланган” беморлар ўзаро фарқланади. Бу бутун дунёда амал қилинаётган тажриба бўлиб, шифокорларга касалликнинг ҳақиқий ҳолати бўйича тегишли хулосага келишлари учун ёрдам бўлади.

Айни пайтда юртимизда ташкил этилган саралаш ва тақсимлаш марказларида махсус шифокор кўриги, лаборатор таҳлиллар ва заруратга қараб рентген ёки МСКТ текширувлари ўтказилмоқда. Лаборатория усулида тасдиқланган ҳар битта ҳолатни тўлиқ рўйхатга олиш, касалликка чалинганларни ўз вақтида саралаш ва беморларнинг айни пайтдаги ҳолатидан келиб чиқиб, уйда ёки малакали тиббий ёрдам кўрсатишга ихтисослаш-

тирилган муассасаларга йўналтиришга қаратилади. Саралаш ва тақсимлаш марказларига коронавирус эҳтимоли билан мурожаат қилган, лекин касаллик тасдиқланмаган беморларга ҳам зарур тавсиялар берилиб, ундаги касаллик ташхисидан келиб чиқиб, тегишли тиббиёт муассасаларига йўналтирилади. Шу билан бирга биз коронавирусдан ташқари бошқа юқумли касалликлар билан оғриган беморлар ҳам борлигини унутмаслигимиз керак. Ҳозирги кунда аҳолида мавсумий ўткир респиратор инфекциялар (грипп, рино ва аденувир), шу билан бирга бактериял пневмония ва юқумли бўлмаган касалликларда ҳарорат кўтарилиши мумкинлигини эътибордан четда қолдирмаслик зарур.

Коронавируснинг тарқалиши, уни аниқлаш ва даволаш бўйича умумий манзарани тўлиқ тавсавур қилиш ва баҳолаш учун

профессионал тиббий билимга эга бўлиш керак. Ижтимоий тармоқларда юртимиздаги пандемия вазияти ҳақида билдирилган турли фикрлар, айрим мутасаддиларнинг асосланмаган хулосаларига ҳам айнан шундай профессионал билимнинг етишмаслиги сабаб бўлмоқда. Аслини олганда, пандемияни жололашда кўрилатган барча чоралар жаҳон тажрибаси, халқаро ташкилотлар тавсиялари ва энг асосийси, ярим йилдан ортиқ вақт мобайнида коронавирусга қарши кураш жараёнида тўпланган миллий тажрибага таянган ҳолда амалга оширилмоқда. Шу пайтгача мамлакатимизга ташриф буюриб, даволаш жараёнида бевосита қатнашган россиялик, америкалик, германиялик, корейлик ва туркиялик мутахассислар ҳам “COVID-19”ни жололашга қаратилган миллий тиббий тизимимизга ижобий баҳо беришмоқда. Ўтган вақт давомида аҳолидан келаётган коронавирус билан боғлиқ мурожаатлар билан ишлайдиган мобил гуруҳлар, касалликка чалинганларни саралаш ва уларни тиббий ҳолатига кўра тақсимлашга қаратилган марказлар ҳамда касалликни даволаш билан шуғулланувчи шифохоналарнинг узлуксиз тизими яратилганини эътиборсиз қолдириб

бўлмайди. Мисол учун, айни пайтда бирламчи тизимда 202 та махсус поликлиника, 1352 та мобил гуруҳ кечаю кундуз, дам олиш кунларисиз фаолият юритмоқда. Етакчи мутахассислар иш-

тирокида 4 гуруҳга бўлинган ҳолда коронавирус билан касалланган ўта оғир ва оғир ҳолатдаги беморларнинг ҳолати кунлик онлайн назорат қилиб борилмоқда.

Шунингдек, беморларга сифатли тиббий хизмат кўрсатишни ташкил этиш мақсадида коронавирусга чалинган беморларни даволаш бўйича вақтинчалик кўрсатмаларга амал қилиш борасида барча ҳудудларда малака ошириш курслари ташкил этилиб, унда ижобий натижа кўрсатган шифокорларга коронавирусга чалинган беморларни даволаш жараёнига жалб қилинмоқда.

Лазиз ТҲҲИЕВ,
Тошкент тиббиёт академияси ректори.
Эркин МУСАБАЕВ,
Республика вирусология илмий текшириш институти директори.

СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ВАЗИРЛИГИ: ДОРИ ВОСИТАЛАРИНИНГ НОЖЎЯ ТАЪСИРЛАРИДАН ОҒОҲЛАНТИРАДИ

Айни кунларда коронавирусни келтириб чиқарувчи “SARS-CoV-2” вирусининг тарқалишини олдини олишга қаратилган чора-тадбирларини ишлаб чиқиш жаҳондаги барча соғлиқни сақлаш ташкилотларининг асосий вазифасига айланган. Ҳозирда дунё фармацевтика бозорига юздан ортиқ “COVID-19” касаллигини олдини олиш ёки уни даволашга қаратилган дори воситалари, вакциналар тақдир этилмоқда. Аммо, афсуски, Ҳозирги вақтгача “COVID-19” касаллигини самарали даволашга кафолатланган препарат топилгани йўқ. Шунга қарамасдан, “COVID-19” касаллигини даволашда яхши натижа кўрсатаётган дори воситалари мавжуд бўлиб, бундай дори орасида Ҳозирда энг машҳур “Ремдесивир” ва “Фавипиравир” дейиш мумкин.

Ҳақиқатан ҳам шу дори-лар коронавирусни енгилда ёрдам бераётгани, деган савол туғилиши табиий. Шундай экан, “Ремдесивир” вирусга қарши препарати 2015 йил АҚШда яратилган бўлиб, Африкада тарқалган “Эбола” вирусига қарши қўлланилган.

2020 йил 1 майдан бошлаб Америка озиқ овқатлар ва дори воситаларини санитар назорат қилиш бошқармаси томонидан коронавирусни даволашда тезкор дори сифатида қўлланилишига рухсат берилган. Ўтган вақт орасида “Ремдесивир” ўзининг ижобий натижаларини ҳам бер-

ди. Шу сабабли коронавирусни даволашда бутун дунёда қўлланилмоқда. Ҳозирда “Ремдесивир” препарати Ўзбекистонда ҳам “Ремдесса” номи билан ишлаб чиқарилмоқда.

Коронавирусни даволашда яна бир кенг қўлланилаётган дори воситаси бу – “Фавипиравир”. У Японияда “Авиган” номи билан 2014 йилдан “Fujifilm Toyama Chemical” компанияси томонидан ишлаб чиқарилаётган грипп касаллигига қарши дори воситаси бўлиб, гриппни даволашда бошқа препаратлар таъсир кўрсата олмаганида заҳира препарати сифатида татбиқ этилган. “Фавипиравир”нинг биологик актив моддаси бир қатор вирусларнинг кўпайишини блоклайди. Бу препарат ҳам Африкада “Эбола” вирусини даволашда кенг қўлланилган. 2020 йилнинг февраль ойидан бош-

лаб Япония клиникаларида коронавирусни даволашда кенг қўлланилиб келинмоқда. “Ремдесивир” ва “Фавипиравир” вирусга қарши дори воситалари синови вақти ва даволаш муолажалари даврида ўзини ижобий намоян этмоқда. Даволаш кунлар қисқармоқда, беморлар аҳоли сезиларли даражада яшилланмоқда.

Шу ўринда айтишим мумкин, бу дори воситаларининг ножўя таъсирлари ҳақида ҳамма ҳам билмайди. Тўғри, Японияда “Авиган” (“Фавипиравир”) дори воситаси фақат буюртма асосида клиникаларга етказиб берилади. “Ремдесивир” вирусга қарши дори воситаси эса фақатгина стационар шароитида қўллашга муволажалланган. Чунки “Ремдесивир” дори воситаси “COVID-19” касаллигининг ўрта оғир ва оғир шаклида беморларга тавсия этилади. Сабаби барча дори воситалари сингари ушбу дори воситасининг ҳам фойдали ва зарарли тарафлари мавжуд. Жумладан, тиббий кўрсатмасиз пала-партиш ва юқори дозада ишлатиш буюрак етишмовчилигини келтиради, жигар ферменти “АлТ”нинг ошишига олиб келади, ўткир нафас етишмовчили-

ги, кўнгил айниши ва қабзиятни чақиради. “Фавипиравир” дори воситаси касалликни енгил ва ўрта оғир кечиб даражасида фақат шифокор назорати остида тавсия этилади. Сабаби “Фавипиравир”ни вирус юкласи кўп бўлганда ва фойдаси зарарнинг ҳолати деб топилгандагина тавсия этилади. Уни ҳомилдор аёллар қабул қилганда боланинг кўп нуқсонли туғилишига сабаб бўлиши мумкин. Бўйрак етишмовчилигини чақиради. Ҳаракат функцияларини бузади. Ачинарлиси, санаб ўтилган ножўя таъсирига қарамай, аҳоли орасида “Ремдесивир” ва “Фавипиравир” дори воситаларини ишлатишга хоҳиш ортиб бормоқда. “COVID-19” касаллиги билан “асоратланган” ҳолатда тиббиёт муассасаларига мурожаатлар кўпайиб кетди. Бунга эса билиб-билмасдан кўп миқдорда ва керак бўлмаган ҳолатда юқорида санаб ўтилган дори воситаларини ўзбошимчалик билан қабул қилиш сабаб бўлмоқда.

Эъзозбек РИЗАЕВ,
Коронавирусга қарши курашиш штаби аъзоси.

КОРОНАВИРУС СМАРТФОНЛАРДА 4 ҲАФТА САҚЛанади

Австралиялик олимлар банкноталар, ойна, сенсор экранлар, металл даста ва тутқичларда коронавирус бир ойгача қолиши мумкинлигини аниқлашди. Вирус “жуда бардошли” бўлиб, хона ҳароратида смартфон ойнаси ва банкноталар каби силлиқ сиртларда 28 кунгача “яшаши” мумкин.

Смартфонлар, банкоматлар ва бошқа шундай қурилмаларнинг сенсор экранлари етарлича самарали тозаланмайди ва коронавирус тарқалиши манбаига айланиши мумкин.

Шунингдек, коронавируснинг қоғоз пулларда узоқ вақт “яшаши” одамлар ва ҳаттоки, географик ҳудудлар ўртасида вируснинг фаол тарқалишига имконият яратади.

Коронавируснинг паст ҳароратда занғламас пўлатда узоқ вақт қолиши вируснинг гўштни қайта ишлаш корхоналари ва музхоналарда кенг тарқалиши сабабини тушунтириши мумкин ва янги ҳамда музлатилган маҳсулотларда сақланиб қолишини исботлайди.

Мутахассис тавсияси

СУЯК ЖАРОҲАТЛАРИНИНГ АСАБ ТОЛАЛАРИ
БИЛАН ҚАНДАЙ АЛОҚАСИ БОР?

Бугунги кунда болалар ўртасида тирсак-бўгин жароҳатлари кўп учрайпти. Ушбу жароҳатларни даволаш борасида тиббиётимиз қандай салоҳиятга эга, деган саволнинг тугилиши табиий.

Шундай экан, тўғри, тирсак бўгин жароҳати болалар ўртасида бошқа жароҳатларга қараганда кўп учрамоқда. Бундай бемор зудлик билан болалар травматологи кўригидан ўтиб, тиббий стандартлар бўйича муолажа олиши керак. Акс ҳолда, бемор ногирон бўлиб қолиши мумкин. Ҳозирги кунда бундай жароҳатлар босқичма-босқич даволанади. Бу жараёнда Илизаров аппаратидан фойдаланиб, жароҳат жойи кесилмай, тортиб тўғриланади. Бу бемор вужудида деярли оғир асорат қолдирмайди.

Болаларда остеоопороз касаллигини келтириб чиқарувчи омиллар асосан организмда минераллар камайиши, туғма диспластик касалликлар, баъзи суяк бўғим касалликларнинг нотўғри даволаниши кейинчалик боланинг суяги мўртлашишига олиб келади. Шу ўринда яна бир муаммони ҳам айтиб ўтишни истардим. Илгари тиббиётда суякдаги кичик синишлар уч ҳафтада битади, деган қараш бор эди. Бугунги тиббий кузатувлар бу қараш у қадар тўғри эмаслигини кўрсатапти. Аксарият шундай жароҳат олган беморларнинг тузалиши анча чўзилаяпти. Жароҳатланган аъзони кўпроқ вақт гипсда сақлашга зарурат туғилапти.

Узоқ вақт гипсда туриб ҳаракатланишдан қолган аъзода модда алмашинув ва бошқа жараёнларга зарар етади. Натижада иккиламчи касалликлар келиб чиқиши мумкин. Бу муаммо тиббиётимиз олдида жароҳатни кам муддатга гипсда даволашни такомиллаштириш вазифа қўймоқда.

Суяги жароҳатланган беморларда асаб толаларга ҳам шикаст етишлиги тўғрисида қуйидаги фикрларимни таъкидлаб ўтмоқчиман. Инсон вужуди шундай мукамал яратилганки, ҳар бир аъзонинг ўз ўрни, ўз вазифаси

натижага эришиш қийин. Ҳозир кўпгина табибларимиз бу масалага анча жиддий ёндашади. Яъни, беморга шифохонага боришни тавсия этадилар. Бироқ, кўпгина ота-оналар бу тавсияларга риоя қилмайди. Натижада боланинг су-

генетик касаллик саналади. Унинг бир неча турлари бор. Бизда асосан гирдобсимон деформация кўп учрайди. Бунда кўкрак ичкарига кирган бўлади.

Чақалоқларда бу касаллиكنинг илк белгилари бола ўсиши билан ривожлана боради. Агар боланинг кўкрагини пайпаслаб кўрсангиз, у ичкарига кириб кетаётгани аён бўлади. Бундай ҳолатда дарҳол болани ортопед кўригига йўлланг. Касаллик қанча эрта аниқланса, самарали даволанади.

Кўкрак қафасида операция ўтказган бемор болалар билан уй шароитида аввало, уларнинг тўғри овқатланиши, тоза ҳавода сайр қилиши, юк кўтармаслигини назорат қилиш керак. Улар билан нафас машқларини ўтказиш мумкин. Бир кунда 3-4, ҳатто 6 мартагача 15-40 дақиқа давомида нафас машқи ўтказиш тав-

ларда, майдончаларда болалар кўп жароҳат олади. Шикастланган аъзони қимирлатиб бўлмайди. Суяги синган аъзо, масалан, қўл-оёқнинг шакли ва узунлиги ўзгаради. Кўпинча тўлиқ бўлмаган суяк синишлари дарҳол сезилмайди, унинг белгилари аста-секин намоён бўлади. Шу сабабли суяк синишини лат ейиш, эт узилишидан ажратиш қийин. Буни фақат махсус текширувдан кейин билиш мумкин.

Суяк синганда биринчи ёрдам кўрсатиш тартиби кўрсатилмаган биринчи ёрдам синган жойни тахтакачлаб қўйишдан иборат. Биринчи ёрдам берилаётганда шикастланган аъзони бутунлай тўғрилаш учун ҳаракат қилиш ярамайди. Бундай уринишлар қаттиқ оғриққа сабаб бўлиши, асаб ва томирларни жароҳатлаши мумкин. Ҳар қандай очик ёки ёпиқ синишлар касалхонада даволанади.

Суяклар соғлом ва бақувват бўлиши ҳамда инсонга узоқ хизмат қилиши учун аввало, инсон ўзини ҳам, яқинларини ҳам, айниқса, фарзандларини шикастланишдан эҳтиётлаши керак. Уйда болалар бемалол ҳаракатланиши, кексалар уйга кириб чиқиши учун қулай шароитлар яратиш керак. Қолаверса, соғлом турмуш тарзи юритиш, зарарли одатлардан узоқ бўлиш, сурункали касалликларни ўз вақтида даволаш ва яхши ҳазм бўладиган, калорияли ва витаминларга бой овқатлар истеъмол қилиш саломатликнинг муҳим омилдир.

Искандар ХЎЖАНОВ,
Республика ихтисослаштирилган травматология ва ортопедия илмий-амалий тиббиёт маркази болалар травматологияси бўлими раҳбари, тиббиёт фанлари доктори, профессор.

бор. Жумладан, суякларимиз бизга узоқ йиллар хизмат қилиши учун бутун вужудимиздаги, айниқса, суякларга туташган асаб толалари ҳам соғлом бўлиши керак. Агар суякка жароҳат етса, унга яқин жойлашган асаб толалари ҳам бундан зарар кўрмай қолмайди. Шу боис суяк жароҳатларини тўлақонли даволаш ишлари кўп ҳолатларда нейрожарроҳ, невропатолог шифокорлар билан ҳамкорликда олиб борилади. Ҳозирги кунда тиббиётимизда бу йўналишда электронейромиография усули кириб келиши касалликка аниқ ташхис қўйиш ва беморни соғлом ҳаётга қайтаришда катта имконият бўлмоқда.

Суяк чиққан ёки синган ҳолатларда табибларга мурожаат қилиш ҳолатлари кўп учрайди. Бу нотўғри, чунки, суяк жароҳатлари жуда мураккаб хусусиятларга эга. Бундай ҳолатда жароҳат организмнинг қайси аъзоларига қай даражада зарар етказганига аниқ ташхис қўймасдан бирор

яги чиққан жойида кучли оғриқ бошланади. Баъзида жиддий касалликлар ҳам ривожланган бўлади. Бундай вазиятда беморни даволаш узоқ чўзилиши мумкин. Оилаларга борганингизда бу ҳақда ота-оналарга такрор-такрор тунча беришингиз фойдадан холи бўлмайди.

Кўкрак деформациялари бу

сия этилади.

Кўп ҳолларда бола жароҳатланса, ота-она бундан хабарсиз қолиши мумкин. Бунинг учун, кундалик шароитда уйда, кўча-

БУЙРАҚДА ТОШ ҚАНДАЙ ЙИҒИЛАДИ?

Кутилмаганда белда, қоринда қаттиқ оғриқ пайдо бўлиши, пешобнинг оз-оздан, тез-тез баъзида эса, оғриқ билан келиши — буларнинг бари буйрақда тош ҳосил бўлишининг асосий белгиларидан ҳисобланади. Ушбу ҳасталикнинг келиб чиқиш сабаблари ва даволаш усуллари ҳақида 1-сонли Республика клиник шифохонаси урологи Умарбек Қосимов маълумот бериб ўтди.

— Буйрақда тош пайдо бўлишининг асосий сабаблари нималардан иборат?

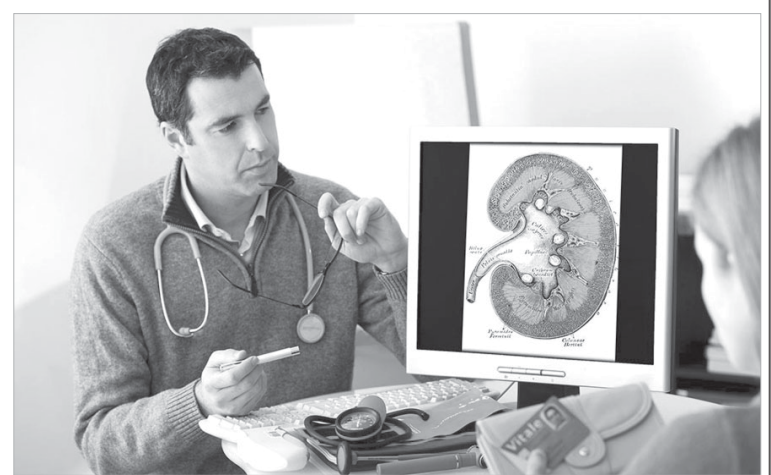
— Кўпчилик буйрақда тош пайдо бўлишига фақатгина организмда модда алмашинувининг бузилиши, тузли овқатларни меъеридан ортиқ истеъмол қилиш, деб ўйлайди. Аслида ушбу касалликка чалиннинг бошқа бир қатор омиллари ҳам мавжуд. Етарли миқдорда суюқлик қабул қилмаслик, сийдик йўлларидаги инфекциялар, пешоб ҳажми камайиши ёки таркибида тош ҳосил қилувчи моддалар кўпайишидан ҳам буйрақда тош йиғилиши мумкин. Шунингдек, қандли диабет ва гипертония билан оғриган беморларда ҳам

ушбу ҳасталик кўп кузатилади. Тошлар аввалига кичик ҳажмда бўлиб, соғлом турмуш тарзига риоя қиладиган инсонларда пешоб ажралиши орқали чиқиб кетади. Акс ҳолда кристаллар ўсишни бошлайди ва бир-бири билан бирлашиб, тошга айланади. Бу ҳасталикнинг хавfli томони шундаки, буйрақда ҳосил бўлган тошлар йиллар давомида ҳеч қандай белгиларсиз катталаниши мумкин. Чўкиндилар соғлом буйракка эмас, унинг шамоллашдан яллиғланган қисмига ёпишади. Иситма, оғриқли хуружлар билан кечадиган турли ўткир касалликлардан фарқли, сурункали буйрак ҳасталиклари одамни кўп ҳам безовта қилмайди, шунинг учун кўпчилик

беморлар ўткинчи оғриқ деб ушбу ҳасталикни эътиборсиз қолдиришади. Тошлар катталаниб, кутилмаганда белда, қоринда қаттиқ оғриқ бериб қолганидан кейингина шифокорга мурожаат қилишади. Бу эса, даволаниш жараёнининг оғир ва узоқ вақт давом этишига олиб келади.

— Буйрақда тош бўлса, илк белгилари қандай кечади?

— Сийдикнинг оз-оздан, тез-тез баъзида эса, оғриқ билан келиши кузатилади. Пешоб ранги қизғиш, хиралашган тусга кириши мумкин. Тош пешоб ажралиб чиқиш йўлини тўсиб қўйса, беморда буйрак санчиғи пайдо бўлади. Бу қориннинг деярли ярмини қамраб олган ўта кучли оғриқ кўринишида намоён бўлади. Айни пайтда беморнинг ҳарорати ошиши, қон босими кўтарилиши, муздек тер чиқиши, совқотиб қалтираши, ҳолсизлик, кўнгул айланиши, айрим ҳолларда қайт қилиши ҳам мумкин. Буйрак оғриғи аксар ҳолларда оғир

жисмоний зўриқиш ёки узлуксиз спиртли ичимлик ичишдан кейин ҳам юзага чиқиши мумкин.

— Тошлар фақат жарроҳлик амалиёти билан олиб ташланадими?

— Айни пайтда буйрақдаги тошдан жарроҳлик амалиётисиз ҳам қутулиш мумкин. Бунинг бир қанча замонавий усуллари бор.

Тошлар эндоурологик йўл билан майдаланиб ёки дорилар ёрдамида эритиб туширилади. Катта тошларда асосан аъзонавий жарроҳлик муолажаси қўлланилади. Даволаш усули касаллик даражаси ҳамда беморнинг умумий аҳволидан келиб чиқиб танланади.

www.minzdrav.uz

21 октября 1989 года на 11-й сессии Верховного Совета Республики Узбекистан узбекскому языку был присвоен статус государственного языка.

21 октября 2019 года в Конгресс-холле состоялось торжественное собрание, посвященное тридцатилетию придания узбекскому языку статуса государственного языка.

“Узбекский язык, один из древних и богатых языков мира, является для нашего народа символом национального самосознания и государственной независимости, огромной духовной ценностью. Тот, кто хочет ощутить всю красоту, очарование и богатство нашего языка, его огромные возможности, пусть послушает колыбельные наших матерей, древние дастаны и макамы, песни наших хафизов и бахши”.

Узбекский язык, входящий в большую семью тюркских языков – один из крупных в мире. В мире на нем говорят почти 50 миллионов человек. Наш народ смог бережно сохранить свой родной язык – свою национальную гордость. В результате самоотверженных усилий патриотичной интеллигенции, неравнодушных к судьбе узбекского языка деятелей 21 октября 1989 года был принят закон, придавший узбекскому языку статус государственного. Тридцать лет спустя с этой исторической даты сделан еще один важный шаг. Президент подписал Указ “О мерах по кардинальному повышению роли и авторитета узбекского языка как государственного языка”, которым 21 октября объявлен в нашей стране Праздником узбекского языка. Широкая общественность, весь наш народ восприняли эту весть с великой радостью. В нашей стране готовятся

21 октября праздник узбекского языка

ПРАЗДНИК ВСЕГО НАРОДА

празднично отметить эту дату. За прошедшие годы в Узбекистане проведена серьезная работа в деле дальнейшего развития и совершенствования государственного языка, усиления его роли и влияния в жизни общества, превращения его в национальную ценность. В этой связи важное значение уделяется совершенствованию образовательных стандартов по узбекскому языку, обновлению на их основе учебных планов и программ, учебных пособий. В средних и высших учебных заведениях увеличено количество часов на изучение родного языка. При этом преподавание нацелено на максимальное овладение богатством языка и литературного наследия. Создано огромное число учебных и методических пособий. Научные работы, диссертации посвящают изучению особенностей узбекского языка, его истории и развития.

В годы независимости созданы десятки словарей, опубликованы произведения классической литературы на узбекском языке. Важнейшим результатом поэтапно проводимых работ стало издание в государственном научном издательстве “Национальная энциклопедия Узбекистана” 5-томного “Толкового словаря узбекского языка”. Словарь включает в себя более 80 тысяч широко используемых в узбекском литературном языке слов и словосочетаний, терминов науки, техники, искусства, культуры и других сфер, диалектизмов и историзмов. Достоянием подарком для читателей стало издание 20-томного сборника избранных произведений великого узбекского поэта Али-

шера Навои. По этому случаю ежегодно в октябре Министерством народного образования во всех общеобразовательных школах проводится месячник узбекского языка и литературы, который служит повышению уважения к нему учащихся, укреплению их знаний и навыков по этому предмету. В рамках месячника проходят презентации научно-просветительских книг, различных словарей, учебников и пособий по узбекскому языку.

Регулярно организовываются недели литературы, творческие конференции, просветительские вечера, творческие смотры-конкурсы с участием писателей и поэтов, языковедов и литературоведов, духовных пропагандистов, различные интеллектуальные состязания. Все эти мероприятия способствуют дальнейшему расширению знаний молодежи по узбекскому языку, повышению их творческого потенциала. Особое вни-

мание, уделяемое развитию языка Навои, способствует укреплению его роли и авторитета в мире. Сегодня узбекский язык знают и изучают во многих странах мира. В большинстве зарубежных вузов открыты специальные отделения, где студенты познают прелесть и красоту не только узбекского языка, но и нашей страны, ее истории и современности.

Следует также отметить, что в Республике Узбекистан обеспечивается уважительное отношение к языкам всех наций и народностей, проживающих на территории страны, создаются условия для развития их языков. Обеспечивается возможность получения образования всех

уровней – от дошкольного до высшего – не только на государственном, но и на других языках. Отечественные средства массовой информации – газеты, журналы, электронные издания, радио и телевидение страны вещают и издаются в семи языках проживающих в Узбекистане наций и народностей. Работа, проведенная в целях дальнейшего развития, совершенствования родного языка в нашей стране, в целях повышения его национального духа, развития культуры и искусства, а также мероприятия по реализации программы по переходу на латинский алфавит, заслуживают признания!

Человек, понимающий язык другого народа, всегда уважительно будет относиться к этой нации. За эти годы много сделано для популяризации узбекского языка, но впереди предстоит еще большая работа. Одной из важных задач является создание бесплатных курсов для обучения населения государственному языку на базе махаллинских сходов, тем более что сейчас все они располагают для этого соответствующими помещениями. Есть много граждан, например пенсионеров, до сих пор нуждающихся в такой поддержке государства, которые в свое время не получили квалифицированной помощи по обучению узбекскому языку. Время диктует необходимость владеть разными языками для полноценного участия в общественной жизни страны.

Создан Ташкентский государственный Университет узбекского языка и литературы имени Алишера Навои работают квалифицированные кадры, созданы методики обучения различных возрастных групп. Уверен, что принимаемые такие меры обязательно дадут положительные результаты.

Гайрат ШУКУРОВ,
заслуженный работник культуры Узбекистана.

Мутахассис маслаҳати

РЕАБИЛИТАЦИЯ ДАВРИДА ҚАНДАЙ ҚОН ТАҲЛИЛЛАРИНИ ТОПШИРИШ ЛОЗИМ?

Инфекция ва медикаментоз даво воситалари организм ҳолатига негатив таъсир ҳам кўрсатиши мумкин. COVID-19 касаллигидан тузалган инсонларда касалликка хос умумий ўзгаришлардан ташқари ҳар бир бемор организмда индивидуал шикастланишлар ҳам кузатилиши аниқланган. Шу сабабли беморлар саломатлиги эътибор билан кузатилиши лозим.

Лаборатор таҳлиллар инсон организмдаги аъзоларнинг касалликдан кейинги функционал ҳолатини баҳолаш ва асоратларни аниқлашга ёрдам беради. COVID-19 касаллигидан тузалган беморларда асосан кўпроқ шикастланган **3 та тизимга эътибор қаратиш керак:** ўпка, буйрак ва бош мия фаолияти.

Агар беморда икки ойдан кўп давом этаётган ҳансираш белгилари бўлса ва динамик кузатувда камаймас, кардиолог маслаҳати ва юрак УТТ текшируви ҳам ўтказилиши лозим бўлади. Таҳлиллардан умумий қон таҳлили – энг тез, оддий ва информатив текширув усулидир. Бу текширувда аввало аллергик компонентни намоён қилувчи эозинофиллар аниқланишига эътибор берилди. Шу билан бирга, организмдаги яллиғланиш жараёнининг ҳолати (лейкоцит, лимфоцит, ЭЧТ) ва кўп учрайдиган асоратлардан бўлган камқонлик ҳам баҳоланади. Даволаш пайтида кўп ва

узоқ вақт давомида антибактериал терапия қабул қилган беморларда эса учрайдиган асоратлардан бири – бу псевдомембраноз колитдир. Бу асорат беморларда сабабсиз ич кетиш, қориндаги давом этувчи оғриқлар билан кузатилади. Бу ҳолатларда беморни чуқурроқ текшириш, тор мутахассис маслаҳати зарурияти туғилади.

Яллиғланиш белгилари: умумий қон таҳлили + ЭЧТ, лейкоцитар формула, С-реактив оксил, ферритин орқали интерпретация қилинади.

Қон ивиш тизими: D-димер, Протромбин, фибриноген;

Организмни витамин D билан тўйинганлигини баҳолаш: 25-ОН витамин D;

Юрак ҳолати: Лактатдегидрогеназа, натрий, калий, хлор, кальций (Ca²⁺), магний;

Жигар ҳолати: Аланин-аминотрансфераза, аспартат-аминотрансфераза, умумий билирубин;

Буйрак ҳолати: Креатинин, мочевино, оксил ва углевод алмашинуви, глюкоза, альбумин, цистатин С;

Аутоиммун жараёнларни ўз вақтида аниқлаш:

Ядро антигенларига антитела, скрининг таҳлиллари орқали амалга оширилади.

Аҳолининг соғлом турмуш тарзини қўллаб-қувватлаш ва жисмоний фаоллигини ошириш мақсадида аҳолининг кенг қатламлари ва ҳар бир хонадонда соғлом турмуш тарзини шакллантириш, зарарли одатларга қарши курашиш, тиббий маданиятни ривожлантириш, жисмоний тарбия, спорт ва тўғри овқатланишни фаол тарғиб қилиш ва уларга амал қилиш лозим.

Орифжон АРИПОВ,
Тошкент шаҳар тиббий маслаҳат диагностика маркази директори, тиббиёт фанлари доктори.

УЙ ШАРОИТИДА КОРОНАВИРУСДАН ДАВОЛАНИШ УЧУН НИМА ҚИЛИШ КЕРАК?

Коронавирус хасталигининг илк босқичлари симптомларсиз ва энгил даражасида уй шароитида даволанишга рухсат берилди. Хусусан, контакта бўлганлар ва касалликни симптомларсиз кечувиди беморлар кам-камдан, тез-тез энгил ҳазм бўладиган овқатларни истеъмол қилиши зарур. Шунингдек, кунига 3-4 литрдан ортиқ турли хилдаги суюқликларни ичиш тавсия этилади. Цинк препаратлари билан бирга “Витамин D3”, “Витамин С” дориларини қўллаш мумкин. Дори воситаларини қанча истеъмол қилиш беморнинг ёши, жисмоний ҳолатидан келиб чиқиб белгиланади. Шунинг учун даволанишни бошлашдан аввал оилави поликлинника шифокори билан маслаҳатлашиб, керакли тавсияларни олиш лозим. Касалликнинг энгил ҳолатидаги беморларни уй шароитида даволаниши умумий амалиёт шифокорининг доимий назорати остида амалга оширилиши керак. Тана ҳарорати 38 даражадан кўтарилганда “Парацетамол” ёки “Ибупрофен” дориларини ичиш тавсия қилинади. Юқорида таъкидлаганимиздек, беморга энгил ҳазм бўладиган овқатларни ейиш ҳамда кунига 3-4 литрдан ортиқ турли хилдаги суюқликларни ичиш самара беради. Шунингдек, хасталикнинг бу даврида бемордан энгил жисмоний фаоллик ва нафас машқларини бажариш, бурун ва томоқни тез-тез чайиш, зарурат пайдо бўлганда дори воситаларини қўллаш талаб этилади. Айниқса, очик ҳавода сайр қилиш беморнинг соғлигини тиклашда муҳим ўрин тутди. Касалликдан фориг бўлишда руҳий хотиржамлик, тушқунликка тушмасликнинг ҳам аҳамияти беқиёсдир.

Муҳайё АСИЛОВА,
Коронавирусга қарши курашиш штаби аъзоси.

ХАЛҚ ТАБОБАТИ ВИРУСНИНГ ТОЖИНИ СИНДИРАДИМИ?

Бугунги кунда дунё мамлакатлари аҳолисининг табиий, арзон ва хавфсиз халқ табобати усуллари ва дори воситаларига қизиқиши ортиб бормоқда. Мўстадил иқлимга эга мамлакатимизда эса бу борада кенг имкониятлар мавжуд. Қолаверса, табиий ҳолда ўсадиган ўзига хос доривор гиёҳларимиз борлиги, диёримизда буюк табиблар ўтгани ва улардан улкан маънавий мерос қолганини ҳеч ким инкор эта олмайди.

Шу кунларда дунёни хавотирда ушлаб турган пандемия шароитида кўплаб олимлар унга қарши вакцина тайёрлаш ҳаракатида изланмоқда, ўз таклифларини беришмоқда. Зеро, тождор вирусга даво топиш шу кунларда ҳамма учун муҳим иш бўлиб турибди. Ўзбекистон халқ табобати академияси раҳбари Меҳри НУРУЗОВА билан юртимизда мавжуд шифобахш гиёҳлардан COVID-19ни даволашда керакли дори ёки вакцина ишлаб чиқариш, бунга кимлар даъвогарлик қилаётгани, ўпкани шамоллаш ва касалликлардан асраш учун нималарга эътибор бериш борасида суҳбатлашдик.

– Табобат кеча ёки бугун пайдо бўлгани йўқ, аксинча минг йиллардан буён мавжуд, – дейди Меҳри Нурузова. – Тўғри, 1924 йилда табобатчиликни тубдан йўқотиш ҳақидаги қарор билан бу борадаги ҳамма нарсага тақиқ қўйилган эди. Яқин йилларда ичида бу борадаги қарашлар тубдан ўзгарди, халқнинг бойлиги ўзига қайтарилди. Ўтган алло-маларнинг мероси қайта тикланди. Аммо, тан олиб айтиш керакки, халқимиз орасида табобатда саводсизлик кучли. Табобат асосини билмаган инсонлар 2-3 гиёҳни бир-бирига қўшиб, коронавирусга ва бошқа касалликларга дори топдим деб, академияга келади. Олим сифатида айтмоқчиманки, пандемия бутун дунё ўрганаётган янги офат. Уни ҳали очик, ош-

кора таниб олганимиз, билганимиз йўқ. Демак, тиббиёт илмидан беҳабар одам унга даво топдим деса, шубҳали кўрилади. Пандемия шароитида биз

дори воситаси билан эмас, балки иммун тизимимизни ошириш билан жавоб бера оламиз. Бунинг учун инсоннинг мия, юрак ва жигарига эътибор қаратиб, дори-лар тайёрлашимиз керак. Юқори нафас, ўпка касалланганда уни даволовчи, мижозни қиздирувчи йиғмалар йиққанмиз. У 80 фоизгача зарарланган ўпкани даволайди.

Бугунги кунда вирус туфайли ўлим ҳолатлари иккинчи ёндош касалларнинг кўпайганидан келиб чиқмоқда. Айниқса, қандли диабет, қон босими ошиши кабилар бу борада анча хавфли.

– Гиёҳлардан дори тайёрлангани борасида айтиб

тига зарар етган бўлмайди-ми?

– Биз ўрмон хўжалиги билан бевосита ҳамкорликни йўлга қўйганмиз. Шу боис, доривор ўтларни оладиган жойларимиз аниқ. Дориуносларимиз яхши билади, йўл ёқасида ўсган ўсимлик қанчалик зарарланишини. Шу боис ўтларни қаердан олигани, қаерда ўсгани аниқлаш керак. Ҳовлида ўсгани билан йўл ёқасида ўсган ўсимлик таркиби бир-биридан фарқ қилади.

Кўп хорижий давлатларда бўлганман. Тўғри, Эрон, Хитойда доривор ўтларни баққоллар бозорда қоплаб сотади. Чунки, бу давлатларда плантациялар

мавжуд. Ундаги ўсимликлар таркибини илмий институтлар текшириб туради. Биз ҳали бу даражага етиб келмадик.

– Тўғри айтасиз. Бундан ташқари, Ибн Синонинг асарлари ва бошқа тиббиёт китобларида гиёҳларни қуритиш тартиби, уни териб олиш муддатлари ҳақида алоҳида тушунтиришлар берилади.

– Албатта, табобат жуда катта фан. Баъзи ўтлар борки, эрталаб териб олиш керак. Яъни шабнам тушган ёки тушмаган вақт ҳам бунда ҳисобга олинади. Шу боис, ўтларнинг доривор хусусиятларини сақлаб қолишда унинг

Юқоридаги фикрларимдан хулоса шуки, касалликни фақатгина, тўғри овқатланиш билангина эмас, балки жисмоний фаоллик билан ҳам енгишимиз табиий ҳолдир.

Суҳбатдош Сайёра ШОЕВА.

МАМЛАКАТИМИЗДА “ҚИЗАМИҚ” КАСАЛЛИГИГА ҚАРШИ ОММАВИЙ ЭМЛАШ БОШЛАНДИ

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкilotи (ЖССТ)нинг маълумотига кўра дунёнинг қатор давлатларида қизамиқ касаллиги бўйича нохуш эпидемик вазиятлар кузатилаётир. Жумладан, Европанинг 28 та мамлакатларида, улар орасида Украинада бу касалликни юқтириш ҳолатлари нисбатан кўпроқ қайд этилган. Фактларга мурожаат этадиган бўлсак, кейинги 2,5 йил ичида ушбу давлатда 53218 та ҳолатда касалга чалиниш кузатилиб, 15 нафар фуқарони вафот этганлиги маълум бўлган.

Шу ўринда кўпчиликини ташвишга солаётган бу касаллик ҳақида қисқача маълумот бериб ўтсак. Қизамиқ ҳаво-томчи орқали юқадиган ўткир вирусли касаллик бўлиб баҳор ва куз фаслида кўпроқ учрайди. Унинг вируси одам организмида 9-14 кун мобайнида яширин даврида бўлади. Сўнгра юзага чиқади. Тана ҳарорати 38-39 даражага кўтарилди. Дастлабки кунларда беморнинг оғиз бўшлиғи, тангай, лунжи ва милкининг шиллиқ пардаларида доғсимон майда тошмалар пайдо бўлади. Бу қизамиқнинг биринчи белгиси ҳисобланади. Иккинчи кун ўтгач, дастлаб қулоқ орқаси, юз, бўйин, танада пастга қараб тошиши натижасида иккинчи тошмалар юзага келади. 4-6 кунлик муддатда

шу зайлда қайтади. 39-40 даражадаги иситмалаш 5-7 кун ичида пасая бошлади. Қизамиқ билан оғриган бола инжикланиб қолади, иштаҳаси пасаяди, уйқусида бузилиш, кўзида ёшланиш кузатилади, йўтал кучайиб боради.

Беморни даволашда қуйидагиларга амал қилиш керак. Врач маслаҳати биноан агар касаллик болада енгил ўтаётган бўлса уйга, оғирроқ кечаётган бўлса касалхонага ётқириш керак. У ётган кўрпа-тўшак, фойдаланаётган нарсалар покиза ҳолда бўлиши, хона тез-тез шамоллаштирилиши зарур. Касалликнинг олдини олишнинг энг самарали усули – эмлаш ҳисобланади.

Қизамиқ касаллигининг четдан кириб келиши ва уни аҳоли ўртасида кенг тарқалишини олдини

олиш борасида оммавий миллий эмлаш кунларини ўтказиш мақсадида Республика СЭОАнинг 2020 йил 14 сентябрдаги 04-8\4264-сонли қўрсатма хати чиқарилиб, барча маъмурий ҳудудларда 5-25 октябрь кунлари 6 ойликдан 5 ёшгача бўлган болаларда қизамиққа қарши оммавий эмлаш кунларини ўтказилиши белгиланди.

Фидойи шифокорлар, унутманг! Оммавий эмлаш кунларини сифатли ва самарали ўтказишда қуйидаги тавсияларга амал қилишингиз лозим.

– ҳар бир эмлаш пунктида ҳар куни эмланадиган болалар сонини 10 нафардан 30 нафаргача бўлишини таъминлашни;

– эмланадиган болаларни тўлиқ педиатр кўригидан ўтказиб кейин эмлашга рухсат беришни;

– эмлашга келганларни бир жойда кўплаб навбат кутишлари-га чек қўйишни;

– эмлаш ва эмлашга олиб келиш жараёнида тиббиёт ходимлари ва ота-оналар томонидан барча карантин қоидаларига амал қилинишини;

– барча эмланганларни рўйхати, олган вакцина серия, дозала-

рини вақтида белгилаб боришни;

– узоқ ҳудудлардаги аҳолига қулай бўлиши учун ҚОП филиалларида ҳам вақтинчалик эмлаш пунктларини ташкил қилиб, ҳаракатдаги бригада-врач, вакцинадор ва дублёрдан иборат гуруҳни тузиб, автотранспорт билан таъминлашни;

– эмлаш пунктларини эмлаш воситалари (шприцлар ва б.к) ва шокка қарши дори-дармонлар билан олдиндан таъминлаб қўйишни;

– ҳар кун якунида олиб борилган эмлашлар тадбирлари тўғри-

сидаги маълумотни ёзма равишда юқори турувчи ташкилотларга тақдим этиб боришни;

Хурматли ота-оналар! Ёдда тутинг! Эмлаш юқорида қайд этилган муддатларда ҳудудий поликлиника, қишлоқ оила поликлиника ва қишлоқ врачлик пунктларида малакали, махсус тайёргарликдан ўтган тиббиёт ходимлари томонидан амалга оширилади.

Умида ЭШОНХҲАЕВА,
Наманган вилояти СЭОМ
иммунопрофилактика бўлими мудир.

